DOI: 10.58242/millifolklor.1918322

İRAN TÜRKLERİNDE DEDE KORKUT DESTANLARININ YENİDEN YARATIMLARI*

The Re-Creations of the Dede Korkut Epics Among Iranian Turks

Fazıl ÖZDAMAR**
Yasin UYSAL***

ÖZ

Türk Dünyası'nın ortak kültürel mirasındaki temel taşlardan biri olan ve yüzyıllardır hem yazılı hem de sözlü gelenekte aktarılagelen Dede Korkut destanları, Türkistan'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır. Bu destanların Türkiye, Azerbaycan ve İran Türkleri arasında canlılığını sürdürmesinin en önemli nedenlerinden biri, söz konusu metinlerin şiirden romana, sinemadan tiyatro eserine kadar farklı edebî ve sanatsal türlerde yeniden üretilmiş olmalarıdır. Metinler arasılık usulüyle yeniden yaratılan bu destanlar hakkında Türkiye ve Azerbaycan'da çeşitli çalışmalar yapılmışsa da bunların aynı usulle en fazla işlendiği İran Türk edebiyatı metinleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Türk Dünyası'nda en fazla Türk nüfusunun yaşadığı bölgelerden biri olan İran'da *Dede Korkut Kitabı*'ndaki destanların 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden yaratılmaya başladığı görülmektedir. Bu süreç, metinler arasılıkta bir "alt metin" olarak kabul edilen *Dede Korkut Kitabı*'nın yeni bağlam ve amaçlar doğrultusunda biçimsel ve anlamsal dönüşümlere uğratılması şeklinde gerçekleşmiştir. İran Türklerinde Dede Korkut merkezli yeniden yaratımların öncüsü olan Bulud Karaçorlu Sehend, 12 destanı Güney Azerbaycan Türkçesi ile manzum şekilde yeniden kaleme almıştır. Sehend'in bu öncü çalışması, kendisinden sonraki pek çok şair, yazar ve âşığı etkileyerek önemli bir gelenek oluşturmuştur. Yazılı gelenekteki bu üretimler, sonraki yıllarda farklı edebî şekil ve türlerle devam etmiştir. Bunlardan biri olan Hüseyin Feyzullahi Vahid, ürettiği dört eserinde Dede Korkut anlatmalarını hem şiir hem de âşık destanı/hikâyesi formunda; Mehemmed Ekberzade, tüm destanları mesnevi formunda; Hüseyin Mehemmedhani yine tüm destanları, Ali Rıza Zihak ise bir destanı âşık hikâyesi formunda yeniden yaratmıştır. Makalede el alınan özgün bulgulardan biri de yazılı gelenekteki bu üretimlerin kısa sürede sözlü geleneği etkilemiş olmasıdır. İran Türkü âşıklarından Menaf Renciberi, Cebrayil Halili ve Selçuk Şehbazi, yazılı olarak üretilen bu metinleri referans alarak Dede Korkut anlatmalarını saz eşliğinde icra edilen, nazım-nesir karışık âşık hikâyesi formuna dönüştürmüşlerdir. Makalede İran Türkleri arasında *Dede Korkut Kitabı*'ndaki 12 destanın yeniden yaratım süreci, bu süreçte yaratıcıların ekleme ve çıkarmalarıyla birlikte bu metinlerin hangi edebî türlerde yaratıldıkları ele alınmıştır. Yapılan incelemede yazılı gelenekteki üretimlerin bazılarının serbest ölçülü ve mesnevi tarzında, beyitlerden kurulu olduğu bazılarının âşık tarzı destan formunda yaratıldığı; sözlü gelenekteki üretimin ise sadece âşık destanı şeklinde yaratılıp sözlü olarak saz eşliğinde nakledildiği görülmüştür. Bu üretimlerin tümüne bakıldığında ilgili yaratmaların metinler arasılık dönüşümlerinden koşuklaştırma ve düzyazılaştırma olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak İran Türkü olan şair, yazar ve ediplerle bazı âşıkların İran Türklerinde millî kimlik inşa etmek amacıyla yazılı ve sözlü gelenekte çeşitli üretimler yaptığı ve yine bu amaçla *Dede Korkut Kitabı*'ndaki anlatmaları esas alarak bazen bir destanın olay örgüsüyle aynı bazen de bu olay örgülerine/den çeşitli eklemeler ve çıkarmalar yaparak 57 metin üretildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İran Türkleri, Dede Korkut Kitabı, metinler arasılık, yeniden yaratım, yazılı ve sözlü gelenek.

ABSTRACT

One of the foundational pillars of the shared cultural heritage of the Turkic world, the Dede Korkut epic narratives—transmitted for centuries within both written and oral traditions—have reached a vast geographical expanse extending from Turkestan to the Balkans. A key factor sustaining the vitality of these narratives among the Turks of Türkiye, Azerbaijan, and Iran is their continuous re-production across diverse literary and artistic genres, ranging from poetry and the novel to cinema and theatrical works. Although various studies have been

* Geliş tarihi: 29 Mart 2026 - Kabul tarihi: 16 Temmuz 2026
Özdamar, Fazıl; Uysal, Yasin. "İran Türklerinde Dede Korkut Destanlarının Yeniden Yaratımları", *Millî Folklor* 151 (Güz 2026): 29-47

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, İzmir / Türkiye, fazil.ozdamar@ege.edu.tr, fazilozdamar@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1729-0265.

*** Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, İzmir / Türkiye, yasinuysalsh@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0189-6414.

conducted in Türkiye and Azerbaijan on these epics reconfigured through intertextual processes, no comprehensive study has yet been undertaken on the corpus of Iranian Turkic literature in which these texts have been most extensively reworked through the same methodological framework. In Iran, one of the regions of the Turkic world with a substantial Turkic population, it is observed that the epic narratives of the Book of Dede Korkut began to be re-created from the second half of the twentieth century onwards. This process has taken place through the formal and semantic transformation of the Book of Dede Korkut—regarded in intertextual theory as a "hypotext"—in accordance with new contexts and communicative purposes. Bulud Karaçorlu Sehend, a pioneering figure in Dede Korkut-centred re-creations among Iranian Turks, versified twelve epics in South Azerbaijani Turkish. Sehend's pioneering contribution subsequently influenced many poets, authors, and ashiks, thereby establishing a significant literary tradition. These written productions continued in subsequent years through various literary forms and genres. Among these, Hüseyin Feyzullahi Vahid reworked the Dede Korkut narratives in four of his works both as poetry and as ashik epic/story form; Mehemmed Ekberzade rendered all of the epics in masnavi form; Hüseyin Mehemmedhani similarly re-created the entire corpus, while Ali Rıza Zihak reconfigured one epic in the form of an ashik narrative. One of the original findings addressed in this study is that these written productions rapidly influenced the oral tradition. Iranian Turkic ashiks such as Menaf Renciberi, Cebrayil Halili, and Selçuk Şehbazi, drawing upon these written texts, transformed the Dede Korkut narratives into hybrid verse–prose ashik stories performed with the accompaniment of the saz. The present article examines the process of re-creation of the twelve epics in the Book of Dede Korkut among Iranian Turks, with particular attention to the additions and omissions introduced by creative agents and the literary genres in which these texts were produced. The analysis reveals that some of the written tradition outputs were composed in free verse and masnavi form structured in couplets, while others were produced in the ashik epic tradition. In contrast, productions within the oral tradition were exclusively shaped as ashik narratives transmitted orally with saz accompaniment. Taken together, these transformations are identified as instances of intertextual reconfiguration involving versification and prosaization. In conclusion, it is argued that Iranian Turkic poets, writers, men of letters, and certain ashiks have produced a wide range of texts in both written and oral traditions with the aim of constructing a national identity among Iranian Turks. Within this framework, based on the narratives of the Book of Dede Korkut, a total of 57 texts were produced, some closely following the original narrative structure of an epic, while others involved various additions to and omissions from these narrative frameworks.

Keywords
Iranian Turks, The Book of Dede Korkut, intertextuality, re-creation, written and oral traditions.

Giriş

Geçmişten günümüze Türk kültür tarihindeki sözlü veya yazılı gelenek ürünlerinin bazıları metinler arasılık kapsamında, yeniden yaratım usulüyle ele alınmıştır. Bu üretimlerin bazılarında Türk toplumu için önemli sözlü veya yazılı anlatmalar kaynak alınmıştır. Alınan kaynaklardan biri de *Dede Korkut Kitabı* ve bu eser içerisindeki destanlardır. Söz konusu bu eser ve destanlar Türkistan'dan Balkanlara kadarki sahalar arasında Türk toplumu için önem arz etmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nın tespit edilen ilk nüshası, günümüzde Almanya'nın Dresden şehrinde bulunan Kraliyet Kütüphanesi'nde (Sächsische Landesbibliothek-Staats-und Universitätsbibliothek (SLUB) bulunduğu için Dresden yazması adıyla anılmaktadır. *Kitâb-ı Dedem Korkud 'Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* adını taşıyan bu nüsha, H.L. Fleischer tarafından tespit edilmiş ve 1815'te Friedrich von Diez tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır. *Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayri* başlığını taşıyan ve Vatikan Kütüphanesi'nin Türkçe yazmalar kısmında 102 numarada kayıtlı olan ikinci nüsha, 1952'de İtalyan Türkolog Ettore Rossi tarafından yayımlanan bir makaleyle tanıtılmış ve daha sonra ise yayımlanmıştır (Sakaoğlu 1998: 7, Ergin 2008: 64-66, Gökyay 2011: 78). Üçüncü nüsha, 2019'da Metin Ekici tarafından *Türkistan/Türkmen Sahra* nüshası adıyla bilim dünyasına tanıtılmış ve ardından çeşitli araştırmacılar tarafından Latin alfabesine aktarılmıştır (Ekici 2019, Azmun 2019, Shahgoli vd. 2019: 147-379). Son nüsha ise 2018'de İbrahim Koca tarafından Bursa'daki Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'ne bağışlanmıştır. 2022'de Ersen Ersoy tarafından bilim dünyasına ilan edilen bu

nüsha, bulunduğu şehirden dolayı Bursa yazması adıyla anılmaktadır (Alyılmaz ve Alyılmaz 2022: 275-324). Bu nüsha önce tıpkıbasım olarak ardından da Latin alfabesine aktarılarak yayımlanmıştır (DKKBY 2022, Ağca 2025).

Türk kültürü ve Türk Dünyası araştırmaları için önemli bir kaynak olan *Dede Korkut Kitabı*'nı ve bu kitaptaki destanları kaynak alarak pek çok yeniden yaratım biçiminde eser ortaya konmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İran Türklerinden bazı edip ve âşıklar, bu destanları kaynak alarak pek çok yeniden yaratım metni oluşturmuşlardır. Ancak şimdiye kadar bu yeniden yaratım ürünleri hakkında kapsamlı bir şekilde bilgi veren bir çalışma ortaya konmamıştır.

Bu amaç doğrultusunda İran'da *Dede Korkut Kitabı* merkezli yeniden yaratımları konu edinen bu makalede ilk olarak metinler arasılık ve yeniden yaratım üzerinde durulduktan sonra incelemenin teorik boyutu ele alınmış, ardından İran Türklerinde bu kitabın yeri ve yeniden yaratımları hakkında bazı açıklamalarda bulunulmuştur. Makalenin "Yazılı Gelenekteki Yaratımlar" başlığında yazılı gelenekte yeniden yaratılan Dede Korkut merkezli üretimler ve bunların yaratıcıları hakkında bilgi verilmiştir. "Sözlü Gelenekteki Yaratımlar" başlığında ise sözlü gelenekte üretilen Dede Korkut metinleri ve yaratıcıları ele alınmıştır. Sonuç olarak İran Türklerinde Dede Korkut merkezli yeniden yaratımların ve bu ürünlerin yaratıcılarının ele alındığı makalede bu metinlerin üretim sebepleri kısaca açıklanmış ve bunların bazı kısımları örneklem olarak verilmiştir.

1. Metinler Arasılık Hakkında Kısa Bir Giriş

Toplumların sözlü ve yazılı gelenekteki edebî ürünleri çeşitli yöntem ve biçimlerle oluşturulmaktadır. Sözlü veya yazılı bir metnin kendinden önceki bir zamanda oluşturulan sözlü veya yazılı bir edebî metinden etkilenerek ortaya konması bu yöntemlerden biridir ve günümüzde bu yöntem metinler arasılık olarak adlandırılmaktadır. Edebî bir metnin kendinden önceki eserlerden etkilenerek ortaya konması ise farklı biçim ve şekillerde gerçekleşmektedir. Bu biçim ve şekillerden biri de metinler arasılık yönteminde yeniden yaratımlardır.

Metinler arasılığın kuramsal olarak gelişmesini sağlayan ve edebî bir metin ile başka metinler arasındaki her türlü ilişkiyi metinler arasılık olarak adlandıran Julia Kristeva, bu yöntemin sanatsal boyuttaki edebî üretimin bir şartı olduğunu savunmaktadır (1969: 85). Bir yazarın başka bir yazara ait olan bir metnin bir gönderge metnini, bir alt metnini yeniden yaratması, yeni bir durum ve bağlamda yeni bir okur kitlesi için yeni işlevlerle, yeni ereklerle dönüştürmesi işlemi olarak tanımlanan metinler arasılıkta (Aktulum 2011: 149) edebî bir anlatmanın ya da metnin kendinden önceki diğer anlatma ya da metinlerle olan ilişkisi çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir. Bu etkileşim biçimleri alıntı, aşırma, gönderme, anıştırma, yansılama(parodi), öykünme(pastiş), kolaj ve yeniden yaratma/yazma şeklinde sıralanmıştır (Güvenç 2019: 28-30). Metinler arası ilişkiler bağlamında gerçekleşen etkileşimlerde yeniden yaratımın (re-creation) ya da yeniden yazımın (re-writing) özel bir yeri vardır.

Genel olarak bakıldığında metinler arasılıkta bir metnin başka bir metni temel alarak yeniden üretilmesi veya yorumlanması sürecini ifade eden yeniden yaratım, halk bilimi bakış açısında sözlü veya yazılı gelenekteki anlatmaların, metinlerin, motiflerin ve biçimlerin farklı bağlamlarla nesiller boyunca sürekli olarak yeniden yorumlandığı dinamik bir etkileşim süreci olarak anlaşılabilir. Bu çerçevede hem korumayı hem de yeniliği bünyesinde barındıran mevcut kültürel materyallerle aktif bir diyalogdur. Metinler arasılık merceğinden halk bilgisi ürünü olan her yeniden yaratım eylemi (ister sözlü anlatım, ritüel-uygulama veya yazılı üretim olsun) geleneğin etkisi ile icracının veya topluluğun yaratıcı faaliyeti arasındaki bir etkileşime işaret etmektedir.

Yeniden yaratılarak üretilen metinler, metinler arasılık incelemesinde "ana metin" olarak kabul edilirken etkileyen ve kaynak olan metin ise "alt metin" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu bu etkileşimde alt metin olduğu gibi aktarılmaz, çeşitli dönüşümlere uğrar. Bu metinsel dönüşümler "biçimsel" ve "anlamsal dönüşümler" şeklinde ikiye ayrılabilir. Dönemin, çevrenin ve mensup olunan toplumsal yapının özelliklerine göre yeniden yaratılan metin aynı zamanda biçimsel ve anlamsal dönüşümlere de uğrayabilmektedir. Biçimsel dönüşümde var olan metnin biçiminin dönüştürülmesi söz konusuyken anlamsal dönüşümde ise alt metnin uğradığı anlama dair dönüşümler dikkat çekmektedir. Biçimsel dönüşümler; çeviri, koşuklaştırma, düzyazılaştırma, vezin dönüşümü ve biçem dönüşümü şeklindedir (Güvenç 2019: 37-39. Anlamsal dönüşüm ise metnin yazarının/şairinin, döneminin ve içerisinde oluştuğu toplumun özelliklerine göre şekillenmesidir. Metinler arasılık bağlamında biçimsel dönüşümlerden olan koşuklaştırma, halk edebiyatı ürünlerinde sık kullanılan bir biçimdir. Düzyazı şeklindeki bir anlatma, koşuklaştırma ile manzum bir şekle dönüşebilir. Bu yöntem halk edebiyatı ürünlerinden olan mensur anlatmaların ozan, âşık veya şairler tarafından manzum şekilde yeniden yaratılmalarına olanak sağlamaktadır (Güvenç 2019: 37-39).

2. İran'da Dede Korkut Destanlarının Yeniden Yaratımları

Metinler arasılık kapsamında *Dede Korkut Kitabı* ve içerisindeki anlatmalar pek çok defa yeniden yaratılmıştır. Bu yeniden yaratımlar özellikle sözlü gelenekte yüzyıllardır devam etmektedir. Türkiye'de Metin Ekici'nin *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri* (1995) adlı çalışması kuramsal bakımdan olmasa da yeniden yaratım ürünlerinin ele alınıp incelenmesi açısından öncü konumdadır. İlerleyen yıllarda *Dede Korkut Kitabı* merkezli yeniden yaratım ürünlerini inceleyen çalışmaların sayısı artmıştır. Musa Çimen *de Bamsı Beyrek Hikâyesi'nin Türkiye Varyantları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma* adlı yüksek lisans tezinde Bamsı Beyrek Boyu'nun Türkiye sahasındaki yeniden yaratımlarını incelemiştir (2004). Bu çizgi, Yeliz Özay'ın M. Öcal Oğuz danışmanlığında hazırladığı *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri* adlı yüksek lisans teziyle metinler arasılık bağlamında gelişmiştir (2007).

Ahmet Özgür Güvenç, *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Tepegöz (1923-2018)* adlı kitabında Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan'ı alt metin kabul ederek şiir, roman, tiyatro, sinema ve karikatür türlerindeki Tepegöz yeniden yazımlarını kapsamlı biçimde değerlendirmiştir (2019). Bu yaklaşım Sahra İpek Edis Aydoğan'ın *Halk Anlatılarının Yeniden Yazım Sürecinde Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu* adlı doktora tezinde de uygulanmıştır (2019). Şeyma Akelma, *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Pay Püre Oğlu Bamsı Beyrek* adlı doktora tezinde Bamsı Beyrek anlatmasını yeniden yazım açısından incelemiştir (2024). Dede Korkut merkezli tezler, Solmaz Ertürk'ün *Metinlerarasılık Kuramı Bağlamında Enver Behnan Şapolyo'nun Dede Korkut Anlatıları* (2025) ve Didem Bülbül'ün *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Dirse Han Oğlu Boğaç Han* (2026) adlı çalışmalarla devam etmiştir.

Öte yandan *Dede Korkut Kitabı* destanları Türkiye dışında diğer Türk bölgelerinde de metinler arasılık bağlamında yeniden yaratılmıştır. Azerbaycan sahasında Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç*, Mikayıl Rzaguluzade'nin *El Gücü*, Anar'ın *Dede Korkut,* Nebi Hezri'nin *Burla Hatun,* Arif Abdullazade'nin *Ulu Korkut*, Kemal Abdulla'nın *Casus* ve Reşit Tehmezoğlu'nun *Dedem Korkut* adlı eserleri yeniden yaratım ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Adıgüzel 2009: 59-161).

İran, Türk destancılık geleneği ve özellikle gerek sözlü gerek yazılı destan metinlerinin üretilmesinde önemli bir bölge olduğu kadar Türk kültür coğrafyasının ortasında kalan kültür havzalarından biridir (Özdamar 2019: 405). 20. yüzyılın ikinci yarısından

itibaren pek çok İran Türkü şair ve yazar da *Dede Korkut Kitabı*'na özel bir ilgi göstermiş ve özellikle Pehlevi döneminde Türklere uygulanan siyasi ve kültürel baskı ve yasakların artması ile birlikte kendilerine uygulanan bu baskılardan kurtulma ve giriştikleri bağımsızlık mücadelelerini tarihsel bir zemine dayandırma isteği gibi sebeplerle Türk kültür tarihinin temsilcileri olarak gördükleri Babek, Köroğlu ve Dede Korkut kahramanlarını bir sembol kabul ederek bu metinleri daha fazla işlemeye başlamışlardır.

İran Türklerinde bir şaheser sayılan *Dede Korkut Kitabı* ve destanları, sözlü ve yazılı edebiyat geleneğinde bütün canlılığı ile yaşatılmaktadır. İran'da Dede Korkut anlatmalarından hareketle oluşturulan yeniden yaratımların ilki ve en çok bilineni Bulud Karaçorlu Sehend'in manzum şekilde yeniden yarattığı *Sazımın Sözü I* ve *Sazımın Sözü II* ve *Kardaş Andı* adlı kitaplardır. Bu metinler, sadece okuyucuları değil aynı zamanda diğer şairleri, âşıkları ve araştırmacıları da etkileyip başka yeniden yaratımlara öncülük etmiştir. Hüseyin Feyzullahi Vahid, Âşık Hüseyin Sai, Hüseyin Mehemmedhani-Güneyli, Mehemmed Ekberzade, Ali Rıza Zihak, Âşık Menaf Renciberi, Âşık Cebrayil Halili ve Âşık Selçuk Şehbazi gibi isimler bunlardan bazılarıdır.

2.1. Yazılı Gelenekteki Yaratımlar

İran Türkleri arasında *Dede Korkut Kitabı*'nın yeniden yaratım örnekleri ilk olarak yazılı gelenekte oluşturulmuştur. Bulud Karaçorlu Sehend'den başlayarak Âşık Selçuk Şehbazi'ye kadarki süreçteki metinler ve yaratıcıları/üreticileri hakkında bilgi verildikten sonra bu üretimlerden bazı kısımlar örneklem olarak sunulmuştur.

2.1.1. Bulud Karaçorlu Sehend ve Dede Korkut Yaratımları

İran Türkleri halk edebiyatında Dede Korkut anlatmalarının yeniden yaratım süreci Bulud Karaçorlu Sehend ile başlamıştır. Bu bölgede önemli bir isim olan Sehend, 1926 veya 1927'de Meraga şehrine bağlı bir köyde dünyaya gelmiştir. 17 yaşından itibaren şiir yazmaya başlayan Sehend; ilk olarak "Razi", sonrasında ise "Sehend" mahlasını kullanmıştır. İran Türk edebiyatında önemli eserler veren şair 1979 yılında vefat etmiştir (Akpınar 1985: 380, Diriöz 1980: 271, Sehend 2002a: XVIII-XIX, Məmmədli 2015a: 135).

Sehend'in belki de en başarılı ve etkili olduğu eserleri, *Dede Korkut Kitabı*'ndan hareketle yeniden yarattığı *Sazımın Sözü I-II* ve *Kardaş Andı*'dır. Genel olarak lirik şiirler yazan şair; Güney Azerbaycan ve Türklük hakkındaki duygu, düşünce, istek ve dertlerini bu destanlardan hareketle yazdığı yeniden yaratımlara yansıtmıştır. O dönemde İran'da *Dede Korkut Kitabı*, Pehlevi diktasınca yasaklıdır. Sehend'in bu kitapla tanışması onun ev arkadaşı Mehemmed Ali Ferzane vasıtası ile olmuştur. Halk bilimi ve edebiyat alanında çalışan Ferzane'ye 1953'te Tebriz'den gizli bir şekilde bir *Dede Korkut Kitabı*'nın getirilmiş ve böylece kitap Sehend'e ulaşmıştır (Məmmədli 2015a: 138, Akpınar 1994: 119). O gece kitabı okuyup bitiren Sehend'in döneminin ve çevresinin şartlarına göre destanları yeniden yaratmaya karar verdiği düşünülebilir (Ousalou 2003: 122).

Görsel 1: *Sazımın Sözü* ve *Kardaş Andı* adlı kitapların kapak görselleri.

1965'te Pehlevi yönetiminin baskıcı rejimi devam ederken *Sazımın Sözü* adlı kitabını kaçak olarak yayımlatan Sehend, bu eserinde *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul", "Dirse Han Oğlu Boğaç Han", "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı", "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması", "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi" ve "Begil Oğlu Emren"i Güney Azerbaycan Türkçesi ile yeniden yaratmıştır. Bu anlatmaların ilk üçü 1965 yılındaki baskıda yer alırken diğer üç metin ise 1970'lerden sonra kitabın ikinci kısmında yayımlanmıştır (Türkyılmaz 2003: 187, Sehend 2002a: XIX).

Sazımın Sözü'nde Dede Korkut anlatmalarının yeniden yaratımı sırasında anlamsal ve biçimsel dönüşümler, metinde sıklıkla kullanıldığı gibi destanların başlıklandırılmasında/adlandırılmalarında da kullanılmıştır. Kitapta kullanılan destan başlıkları/adları şu şekildedir: "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul", "Dirse Han Oğlu Boğaç", "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı", "Karaçuk Çoban", "Bekil Oğlu Emren", "Tepe Göz" (Sehend 2002a: III, Sehend 2002b: III).

Sehend, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki diğer altı destanı ise *Kardaş Andı* adlı kitabında yeniden yaratmıştır. Ancak bu kitap Sehend hayattayken yayımlanamamış, onun ölümünden sonra, 1980'de Türkiye'de Dursun Yıldırım tarafından iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Sehend bu kitabında destanları sırasıyla "Uşun Koca Oğlu Segrek", "Ulaş Oğlu Han Hazan", "Kazan Beğ'in Oğlu Uruz'un Dustak Olması", "Kazlık Koca Oğlu Yegenek", "Bay Böre'nin Oğlu Bamsı Beyrek" ve "Dış Uğuz'un İç Oğuz'a Yağı Olması" şeklinde hem başlıklarda hem de metinlerde biçimsel ve anlamsal dönüşümler kullanarak yeniden yaratmıştır (Türkyılmaz 2003: 187, Sehend 2002c: III, XIX, Sehend 2002ç: III).

Yeniden yaratımlarda anlatmalar serbest veznin içine yerleştirilmiş hece vezninin 4'lü, 7'li, 8'li, 11'li kalıpları ile kaleme alınmış olup kısa vezinler daha çok diyalog kısımlarında kullanılmıştır. Şair, her şeyden önce destanın yapısına ve sözcüklerin anlamına bağlı kalıp her destana bir başlangıç ve bir son ekleyerek millî-tarihî duygularını, toplumsal ve felsefi görüşlerini kaleme almıştır. Yeniden yaratılan bu destanların tamamı manzum olarak kaleme alınmıştır (Başoğlu 2009: XIV, Məmmədova 2007: 244).

Karaçuk Çoban adlı metinde evinin yağmalandığını öğrenen Kazan'ın Karaçuk Çoban'a sorusu ve onun cevabı Sehend tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Salur Kazanun evi yağmalanduğı boyını beyan ider	**Karaçuk Çoban**
Ḳaranḳu aḫşam olanda ḳayġulu çoban Ḳar-ile yağmur yağanda çaḳmaḳlu çoban Ünüm añla sözüm dinle Aġ ban ivüm şundan kiçmiş gördün-mi digil mańa Ḳara başum ḳurban olsun çoban sańa (Ergin 2008: 103).	-Karangu ahşam olanda kaygılı çoban, Kara yağmur yağanda saygılı çoban, Sopanlı, değnekli, çahmahlı çoban, Südü, pendiri bol kaymahlı çoban.[1] Kazan yene söylemiş Görelim neler demiş: -Ünüm ünle çobanım, Sözüm dinle çobanım! Ev - eşiğim talanıb, Bağrım od tutub yanıb, Ne haberin var mene? (Sehend 1359/1980: 356-357).

Metin 1: Alt metin (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması) ve ana metin (Karaçuk Çoban) karşılaştırması.

2.1.2. Hüseyin Feyzullahi Vahid ve Dede Korkut Yaratımları

İran'da Türk tarihi ve kültürünün araştırılmasında önemli bir isim olan Hüseyin Feyzullahi Vahid, 1952'de Tebriz'in Çerendab (Talkani) mahallesinde doğmuştur. Babası Ali Feyzullahi Vahid, Tebriz'in usta âşıklarından biri olup Dede Korkut lakabıyla tanınmıştır. Bu durum Hüseyin Feyzullahi Vahid'in şairliğini ve bilimsel çalışmalarını etkile-

miştir (Özdamar 2022a: 208, Özdamar 2014: 124, Əliyeva 2024: 59). Günümüzde Tebriz'de yaşayan Hüseyin Feyzullahi Vahid edebî ve akademik çalışmalarına yine bu şehirde devam etmektedir (Zihak 1388/2009, Özdamar 2022a: 209).

Hüseyin Feyzullahi Vahid, Bulud Karaçorlu Sehend'in *Dede Korkut Kitabı* merkezli yeniden yaratımlarından etkilenen önemli isimlerden biridir. Bu etkilenme neticesinde bu kitaptaki destanları sırasıyla "*Uruz Han Hamasesi* (1997)", "*Basat Han Hamasesi* (1998)", "*Yegenek Han Hamasesi* (2008)" ve "*Segrek Han Hamasesi* (2008)" başlıklarıyla yeniden yaratmıştır (Feyzullahi Vahid 1997, Feyzullahi Vahid 1998, Feyzullahi Vahid 2008a, Feyzullahi Vahid 2008b, Özdamar 2022a: 209). Feyzullahi Vahid bu kitapların iç kapaklarında başlıkların altına *Azerbaycan Türklerinin Hamâsi Nağılı* şeklinde açıklama niteliğinde bir başlık eklemiştir.

Feyzullahi Vahid de yeniden yarattığı metinlerin adlandırılmalarında biçimsel dönüşümler uygulamıştır. Ancak Sehend'in yeniden yaratmalarından farklı olarak alt metinde babalarının adları ile anılan kahramanlar Feyzullahi Vahid'in yeniden yaratmalarında daha bireysel bir adlandırma ile yer aldıkları görülmektedir. Başlıkların daha kısa şekilde yeniden yaratılmasında akılda daha kolay kalmasını sağlamak olduğu kadar İran Türkleri destancılık geleneğindeki destan ve hikâye isimlendirmelerinin etkisinin olduğu da açıktır. Bu türdeki biçimsel dönüşümlerle kahramanların bireysel bütünlükleri anlatmaların başlıklarına da yansımıştır. Feyzullahi Vahid, ayrıca destanların adlandırmasında uygulamış olduğu biçimsel dönüşümlerle hem anlatmaların kahramanlarına hem de bu anlatmaların hitap ettiği İran Türklerine yönelik bireysel bütünlük mesajı vermiş olabilir. Çünkü toplumsal bütünlüğün sağlanması için ilk olarak bireysel bütünlük sağlanmalıdır. İran Türklerinin de toplumsal bir bütün olmaları için ilk önce bireysel bütünlüklerini sağlamaları gerekmektedir (Ekici 2001: 50-59).

Uruz Han Hamasesi ve *Basat Han Hamasesi* adlı ilk iki yeniden yaratmasında Feyzullahi Vahid'in Sehend'in geleneğini devam ettirerek aa, bb, cc şeklindeki kafiye yapısını kullanmış; *Yegenek Han Hamasesi* ve *Segrek Han Hamasesi* adlı diğer iki yeniden yaratmasında ise, İran Türkleri destan anlatma geleneğine uyarak manzum-mensur karışık bir yapı kullanmıştır (Özdamar 2019: 412- 413). Türk kültürü ve edebiyatı alanında çalışmalar yapmış olan Feyzullahi Vahid, kendi eserlerinde sözlü ve yazılı gelenekteki üslup ve sanatları bilinçli bir şekilde kullanması doğaldır. Ayrıca babasının âşık olması, onun sözlü gelenekteki şekil ve türleri erken yaşta tanımasını sağlamıştır. Bu bakımdan ister yazılı gelenekte kafiye ve redifleri ister sözlü gelenekteki anlatım tarzlarını başarılı bir şekilde yeniden yaratımlarında kullanmıştır.

Görsel 2: *Uruz Han Hamasesi* ve *Basat Han Hamasesi* adlı kitapların kapak görselleri.

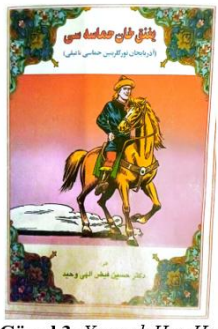

Görsel 3: *Yegenek Han Hamasesi* ve *Segrek Han Hamasesi* adlı kitapların kapak görselleri.

Feyzullahi Vahid, bu yaratımlardan çok önce, 1981'de *Dede Korkud* adlı bir edebiyat ve kültür dergisi de çıkarmıştır (Kobotarian ve Azizpour 2020: 425-434). Bu da onun

sözlü gelenek ve Dede Korkut'a ilgisini göstermektedir. Bu bakımdan şairin kültürel kökleri ve bu yaratımları iç içe geçmiş gibidir.

Basat Han Hamasesi'nde Tepegöz, Feyzullahi Vahid tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Basat Depe gözi öldürdügi boyını beyan ider hanum hey	**Basat Han Hamasesi**
Aruz Koca dahı inüp depdi. Mahmuzı tokındı, bu yığanak yarıldı. İçinden bir oğlan çıkdı, gevdesi adam depesinde bir gözi var (Ergin 2008: 208).	Kartal kimi atından Yenende Uruz pehlevan Ucu bir iyneden biz Çekmeli, kıçda mahmuz Çaldı topa zorunan Sınmak çıhdı bir oğlan Gördüler, bir gözü var Kıpkırmızı kızarar Tüy bedenin basıbdı Uruz'dan göz asıbdı (Feyzullahi Vahid 1377/1998: 21).

Metin 2: Alt metin (Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi) ve ana metin (Basat Han Hamasesi) karşılaştırması.

2.1.3. Âşık Hüseyin Sai ve Dede Korkut Yaratımları

1966'da Doğu Azerbaycan'ın Mavazhan bölgesinin Güdeler (Mahmudabad) köyünde doğan Âşık Hüseyin Sai, Âşık Aziz Şehnazi ve Âşık Hacı Ali İbadiyan'dan âşıklık eğitimi almıştır. Şiirlerinde "Hüseyin Sai", "Hüseyin" ve "Sai" mahlaslarını kullanan Hüseyin Sai günümüzde Tebriz'de yaşamaktadır (Sai 1393/2014: 20-21, Azizi Haray 1376/1997: 348, Özdamar 2023a: 185-186, Özdamar 2023b: 73, Şehbazi 1392/2013: 80).

Dede Korkut Kitabı'ndaki boyları âşık destanı şeklinde ilk yeniden yaratan Âşık Hüseyin Sai olmuştur. Sai, *Dede Korkud* adlı çalışmasında "Beyrek Han", "Boğaç Han", "Kazan Han", "Uruz Beg", "Kan Turalı", "Yeyenek Beg", "Kazan Han", "Seyrek Beg", Emran Beg", "Beyrek'in Ölümü", "Deli Dumrul" ve "Tepegöz" adlı 12 destanı âşıklık geleneğine uygun olarak nazım-nesir karışık şekilde yeniden yaratmıştır (Sai 1378/1999, Özdamar 2022a: 207, Özdamar 2023a: 184-188).

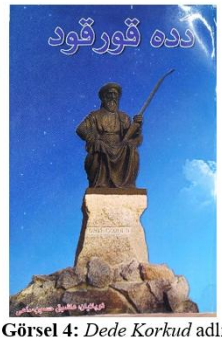

Görsel 4: *Dede Korkud* adlı kitabın kapak görseli

Sai'nin de hem metinde hem de destanların adlandırılmasında biçimsel dönüşümler uyguladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Feyzullahi Vahid'in yaptığı gibi kahramanların adlarını babalarından bağımsız olarak başlıklara koymuştur. Dolayısıyla Hüseyin Sai'nin de bireysel ve toplumsal bütünlüğün farkında olduğu söylenebilir.

Boğaç Han destanında Dirse Han'ın toyunda edilen dua, Âşık Hüseyin Sai tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Dirse Han oğlı Boğac Han boyını beyan ider hanum hey	**Boğaç Han**
Dirse Ḫan dişi ehlinüñ sözi-y-ile ulu toy eyledi, ḫācet diledi. Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdı. İç Oğuz Taş Oğuz biglerin üstine yıġnaḳ itdi. Aç görse toyurdı. Yalıñ görse tonatdı. Borçluyı borçından ḳurtardı. Depe gibi et yıġdı göl gibi kımız saġdurdı. El götürdiler ḫācet dilediler. Bir aġzı du'ālınuñ alkışı-y-ile Allah Ta'āla bir 'ayal virdi: Ḫatunı ḥāmile oldı, bir niçe müddetden soñra bir oğlan toġurdı (Ergin 2008: 81).	Dirse Han, arvadın sözü ile büyük meclis kurdurdu. Oturub öz çadırında, görek Allah'dan neler dileyir ... Üz tutmuşam dergahına İlahî El oba içinde binvani gör Merd insanı koymagınan töhmetde Onun gözlerinden ahan kanı gör Mene töhmet eder gelib gedende Evlad baresinden sohbet edende Az kalıram ölem ruh yoh bedende Töhmetler eşinden merd insanı gör Dirse Han'ı bundan artık ağlatma Sinesini çarlı çarpaz dağlatma Üzüme kapını bari bağlatma Kapına gelmişem men gedanı gör. Allah bütün sözün eşitdi. Hanımı hamile oldu. Allah, Dirse Han'a bir oğlan verdi (Sai 1378/1999: 46-47).

Metin 3: Alt metin (Dirse Han Oğlu Boğaç Han) ve ana metin (Boğaç Han) karşılaştırması.

2.1.4. Hüseyin Mehemmedhani ve Dede Korkut Yaratımları

Türk kültürü araştırmacısı ve şair Hüseyin Mehemmedhani (Güneyli), 1955'te Tebriz'in Şebüster şehrinin Meşin köyünde doğmuştur. 13 yaşında şiir yazmaya başladığını söyleyen şair, İran Türkleri şiir ve destan anlatma geleneği konuları hakkında çeşitli araştırmalar yapmıştır. 1999'dan itibaren Tahran ve Tebriz'de bulunan üniversitelerde halk edebiyatı, halk bilimi ve Dede Korkut dersleri veren Mehemmedhani, 2004'te doktor unvanı almıştır (Mocazi-Aslan 2011: 7-8, Özdamar 2015: 1077-1078).

İran'da Dede Korkut çalışmalarıyla bilinen Mehemmedhani'nin bu alandaki ilk çalışması 1999'da Tahran'da yayımlanan *Dede Korkut Kitabı (Dresden Nüshası Üzerinde)*; ikincisi ise *Dede Korkut Kitabı'nda Sözler-Adlar*'dır (Mehemmedhani-Güneyli 1378a/1999a, Mehemmedhani-Güneyli 1378b/1999b, Özdamar 2015: 1078).

Görsel 5: *Dede Korkut Boyları (Muasır Âşık Edebiyatına Uygun)* adlı kitabın kapak görseli.

Mehemmedhani'nin üçüncü çalışması, bir yeniden yaratım özelliği taşımaktadır. 2002'de Tahran'da yayımlanan ve *Dede Korkut Boyları (Muasır Âşık Edebiyatına Uygun)* adını taşıyan kitapta Mehemmedhani, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki 12 destanı, "Dirse Han Oğlu Boğaç Boyu", "Salur Kazan'ın Evi'nin Talandığı Boy", "Bay Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu", "Kazan Beg Oğlu Uruz Beg Boyu", "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu", "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu", "Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu", "Ba-

sat'ın Elile Tepegöz'ün Öldüyü Boy", "Begil Oğlu İmran Boyu", "Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu", "Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olduğu ve Beyrek'in Öldüyü Boy" şeklinde adlandırmıştır. Ayrıca bu destanları anlamsal dönüşümlerden daha çok biçimsel dönüşümlerle Tebriz destan anlatma geleneğine uygun olarak yeniden yaratmış ve metnin bazı kısımlarına alt metinde olmayan şiirler eklenmiş ve neticede bu anlatmaların nesir kısımlarını daha sade hâle getirip ağız ve söyleyiş özelliklerini İran Türkçesine göre uyarlamıştır. Alt metinde hece sayıları eşit olmayan, boylamalar, soylamalar ve bazı nesir kısımları ise 8'li ve 11'li hece ölçüsü kullanarak geraylı ve koşma türündeki dörtlüklere dönüştürmüştür (Mehemmedhani-Güneyli 1381/2002, Özdamar 2015: 1078-1080).

Dirse Han Oğlu Buğac Boyu'nda Dede Korkut'un Boğaç'a ad vermesi, Hüseyin Mehemmedhani tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Dirse Han oğlı Boğac Han boyını beyan ider hanum hey	**Dirse Han Oğlu Buğac Boyu**
Hey Dirse Ḫan biglik virgil bu oğlana Taḫt virgil erdemlüdür Boynı uzun bidevi at virgil bu oğlana Biner olsun hünerlüdür Ağayıldan tümen koyun virgil bu oğlana Şişlik olsun erdümlüdür Ḳaytabandan kızıl deve virgil bu oğlana Yüklet olsun hünerlüdür Altun başlu ban iv virgil bu oğlana Kölge olsun erdemlüdür Çigni kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana Geyer olsun hünerlüdür Bayındır Ḫanuñ aḡ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senüñ oğlun, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün (Ergin 2008: 82-83).	Elimizde olan adı, hem sanı. Beri gel, beri gel, beri Dirse Han! Menden eşit, öz oğlunu, sen tanı, Gücüyle titredir yeri Dirse Han! Bir buğanı öldürünce dayanıb, Hanın, begin alkışını kazanıb, Gören bunun hünerine inanıb, Yıhar yere elli eri Dirse Han! Buğa basıb, koy adı olsun "Buğac", Ömür boyu ne ac kalsın ne möhtac, Ele arha olsun, evine ortaç, Var erdemi, var hüneri Dirse Han! Yiyelendir günlüyu altun eve, Evlendir, koy görsün oğul, kız, neve, Buna ver sürüyle, koyun, at, deve, Yük çekmeye lokü, neri Dirse Han! (Mehemmedhani-Güneyli 1381/2002: 17).

Metin 4: Alt metin (Dirse Han Oğlu Boğaç Han) ve ana metin (Dirse Han Oğlu Buğac Boyu) karşılaştırması.

2.1.5. Mehemmed Ekberzade ve Dede Korkut Yaratımları

1953'te Salmas'a bağlı Köhneşeher'de dünyaya gelen Mehemmed Ekberzade (Nasih Köhneseherli), Hukuk fakültesinden mezun olsa da sosyal bilimler konularında, özelde ise *Dede Korkut Kitabı* hakkında uzun yıllar araştırma yapıp bunları, İran ve Azerbaycan'da yayımlanmıştır (KK1).

Görsel 6: *Dede Korkud Mesnevileri* adlı kitabın kapak görseli.

2008'e kadar *Dede Korkut Kitabı*'nı kaynak alarak farklı türde pek çok yeniden yaratım ortaya konmuştur. Mesnevi tarzında ilk yeniden yaratım ise Mehemmed Ekberzade tarafından kaleme alınmıştır. Bu fikri Bakü'de Cevat Heyet'ten aldığını dile getiren Ekberzade, *Dede Korkud Mesnevileri* adlı eserinde 12 destanı yeniden yaratmıştır. Yeniden

yaratım sürecinin 17 yıl sürdüğünü söyleyen Ekberzade'nin bu çalışması iki ciltten oluşmakta olup 2008'de Hoy'da yayımlanmıştır.

Kitabın her iki cildinde de *Dede Korkut Kitabı* hakkında giriş kısmında çeşitli bilgiler verilmiştir. Ardından "Kazılık Koca Oğlu Yegenek", "Basat ile Tepegöz", "Begil Oğlu Emran", "Uşun Oğlu Segrek", "Kazan Oğlu Uruz", "İç Oğuz'un Asi Olması", "Bamsı Beyrek", "Kazan Oğlu Uruz", "Deli Dumrul", "Kan Turalı", "Boğaç Han", "Ulaş Oğlu Salur" şeklinde adlandırdığı 12 destanın özetleri nesir olarak verilmiş, ardından anlatmaların mesnevi tarzındaki yeniden yaratımları sunulmuştur. Bu yeniden yaratımlar hece ölçüsüyle ve mesnevi tarzının bir gerekliliği olarak aa, bb, cc kafiye biçimiyle yazılmıştır (KK1, Ekberzade 1387a/2008a: 44-46, Özdamar 2019: 413).

Deli Dumrul adlı metinde Deli Dumrul'un köprü kurması Mehemmed Ekberzade tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Duḫa Ḳoca Oğlı Delü Dumrul	**Deli Dumrul Nağılı**
Meger ḫanum, Oğuz'da Duḫa Ḳoca oğlı Delü Dumrul dirler-idi bir er var-idi. Bir ḳuru çayuñ üzerine bir köpri yapdurmış-idi. Kiçeninden otuz üç aḳça alur-idi, kiçmeyeninden döğe döğe ḳırḳ aḳça alur-idi (Ergin 2008: 177).	Dede Korkud yazıb "Deli Dumrul"u Olmuş "Duha Koca" Beg'in oğlu Delilik edirdi bütün mahalda Üstün bilib özün duyğu heyalda Bir körpü tikdirib kuru bir çaya Başlayıb gedeni, geleni saya Körpüden geçenden otuz üç kuruş Alardı, etmezdi özge-ce soruş Körpünün önünde duran adamdan Kırh kuruş alardı o merd nadan (Ekberzade 1387b/2008b: 108).

Metin 5: Alt metin (Duha Koca Oğlu Deli Dumrul) ve ana metin (Deli Dumrul) karşılaştırması.

2.1.6. Ali Rıza Zihak: Kan Turalı ve Selcan Dastanı

İran'da Türk kültürü hakkında önemli çalışmalar yapan Ali Rıza Zihak, 1959'da Hoy'da doğmuştur. İlk eserini 14 yaşında iken yayımlayan Zihak; yazdığı şiir, hikâye, deneme ve inceleme çalışmaları günümüze dek *Varlıq*, *Dede Korkut, Yol, Ülker* ve *Maral* gibi dergilerde yayımlatmıştır. Bu bağlamda hem üretici hem de araştırmacı konumunda olan Zihak, özellikle de âşıklık geleneği ve sözlü edebiyat ürünleri hakkında birçok inceleme çalışması yapmıştır (Özdamar 2021: 179).

Zihak, eserlerinde daha çok İran'daki Türk kültüründen ve Türklerinin yaşantısından konu seçmiş ve bazı eserlerinde geleneksel meddah anlatımı ve halk hikâyesi tarzını kullanmıştır (Gücüyeter 2015: 92).

Görsel 7: *Kan Turalı ve Selcan Dastanı* adlı kitabın kapak görseli.

2009'da *Kan Turalı ve Selcan Dastanı* adlı eserini yeniden yaratan ve 2014'te yayımlayan Zihak, bu eserini İran Türkleri âşıklık geleneğinde yer alan destan formuyla üretmiş ve ilgili metinde alt metne çok fazla sadık kalmamıştır. Ana metindeki kurguyu kullanmakla birlikte kendi sözlü gelenek bilgisi ve fikir dünyasından hareketle bazı kısımları değiştirmiş, bazı kısımlarda hem olay hem de kahraman ilavesi yapmış ve anlatımı âşık destanına çevirmiştir. Yeniden yarattığı bu üründe anlatmanın dil, şive ve söyleyiş özelliklerini Hoy Türkçesine uyarlamıştır. Koşuklaştırma yöntemini ustalıkla kullanarak alt metindeki hece sayıları eşit olmayan soylamalar ile bazı nesir bölümleri 8'li ve 11'li hece ölçüsüyle geraylı, koşma, atışma ve tarif türlerinde dörtlüklere dönüştürmüştür (Özdamar 2021: 180-189).

Kan Turalı ve Selcan Destanı'nda Kan Turalı'nın ilk seferinde kendine yaraşır kız bulamaması, Ali Rıza Zihak tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Kanlı Koca oğlı Kan Turalı boyını beyan ider hanum hey	**Kan Turalı ve Selcan Destanı**
Böyle digeç erenler evreni Kan Turalı yirinden turdı, kırk yigidin yanına aldı, İç Oğuzı gördi, kız bulımadı, kayıtdı girü döndi ivlerine geldi. Babası aydur: Oğul kız bulduñ-mı? Kan Turalı aydur: Yıkılsun Oğuz illeri, maña yarar kız bulımadum baba didi (Ergin 2008: 185).	Kan Turalı, delikanlı igitleriyle yola çıhıb bütün ölkeni gezib dolaşdılar amma dediyi kimi bir kız tapanmadı. Kanlı Koca'ya heber geldi ki Kan Turalı gelibdi. Onun peşvazına çıhıb danışık sohbetden sora dedi: -Bir kız seçebildin ya yoh? Kan Turalı atasının cevabında hüzünlü olarak bele dedi: Gezdim Oğuz ellerini Cana sinen kız bulmadım Aşdım dağı, geçdim düzü Derde yanan kız bulmadım Ya alçakdılar ya uca Ya karıdı ya ki koca Ya tenbeldi ya alaca Derde yanan kız bulmadım Kan Turalı geri döndü Yatmaz çırağımız söndü Behtim yatıb terse döndü Derde yanan kız bulmadım (Zihak 1393/2014: 5).

Metin 6: Alt metin (Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı) ve ana metin (Kan Turalı ve Selcan) karşılaştırması.

2.2. Sözlü Gelenekteki Yaratımlar

Yazılı gelenek, sözlü hitabın ilkelerini ve bileşenlerini birbirini izleyen bir zincirleme kurallar bütünü yaratacak şekilde düzenleyerek sözlü geleneğin gelişmesini sağlayabilir (Ong 2014: 22). Bu iki geleneğe ek olarak elektronik kültür ortamının yeni formu olan internet ortamı da yeni bir kültürel aktarım ortamına dönüşmüştür (Duman 2022: 258). Nitekim İran'daki âşıklık geleneği kapsamında yaşatılan Dede Korkut anlatmalarında da bu durumlar mevzubahistir. Âşıklık geleneğinin günümüzde bütün canlılığıyla devam ettirildiği İran'da Dede Korkut boyları hâlihazırda âşıkların dillerinde varlığını sürdürmektedir (Gücüyeter 2015: 90). Bu durumda İran sahası Türk şairlerinin yazılı gelenek kapsamında yeniden ürettikleri Dede Korkut anlatmalarının etkisi büyüktür. Dönemin ve çevrenin özelliklerine göre kendilerini güncelleyen ve eserlerinin konularını seçen İran Türk âşıkları, yazılı gelenekte üretilen bu yeniden yaratımları da okuyup takip ederek âşıklık geleneğinde yeni Dede Korkut anlatımları oluşturmuşlardır. Bu örnek, sözlü geleneğin de yazılı gelenekten etkilenebileceğinin bir tezahürüdür.

2.2.1. Âşık Menaf Renciberi: Kan Turalı Destanı

1960'da Salmas'ın Verdan köyünde dünyaya gelen Âşık Menaf Renciberi, evli ve beş çocuk babasıdır. Günümüzde Hoy'da yaşayan ve Hoy, Salmas, Tebriz vd. diğer şe-

hirlerde sanatını icra eden Renciberi, eserlerinde ise "Mahmudoğlu" ve "Verdanlı" mahlaslarını kullanmakta olup günümüze dek önemli sayıda âşık şiiri ve halk hikâyesi yaratmıştır (Zihak 2003: 9, Kafkasyalı 2007: 140, Shamsizadehmaleki 2014: 85, Abbasi vd. 2014: 91-92, Özdamar 2022c: 342-344).

Âşık Hüseyin Sai'nin *Dede Korkut Kitabı*'nı kaynak alarak bir yeniden yaratım ürünü de kaleme alan Renciberi; "Kan Turalı Destanı" adıyla yeniden yarattığı bu metni âşık destanına dönüştürmüş, destandaki bazı kısımları koşuklaştırma yöntemi kullanarak nazma çekmiş ve diğer kısımları ise nesir olarak nakletmiştir (Özdamar 2022c: 342-344).

Kan Turalı Destanı'nda Kan Turalı'nın nasıl bir kızla evlenmek istediği, Âşık Menaf Renciberi tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Kanlı Koca oğlı Kan Turalı boyını beyan ider hanum hey	**Kan Turalı Destanı**
Baba men yirümden turmadın ol turmış ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kāfir iline varmadın ol varmış mañа baş getürmiş ola didi (Ergin 2008: 185).	Türkmen obasından bir gız alasan, Elinde gılıncı abidar ola. Ohunu yere goyanda keman üstüne, Golları poladdan tabidar ola. … Bir at üstüne minende er kimin dura, Döyüş meydanında kühlenler vura, Şafag sökülmemiş yuhudan dura, Namahrem görmeye nugabdar ola. … Gan Turalı diyer garakoç atım, Bir yâr istirem metlebe çatım, Her yerde deyile toyum, busatım, Yağı goyub gaça, derbeder ola (Renciberi 1. Video Kaydı, 00:24:43-00:30:30).

Metin 7: Alt metin (Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı) ve ana metin (Kan Turalı Destanı) karşılaştırması.

Yukarıdaki metin, Renciberi'nin yaklaşık dört buçuk saatlik ve beş parça olarak, video formatıyla kaydedilen icrasından deşifre edilmiştir. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunu Kan Turalı Destanı adıyla âşık destanı olarak yeniden yaratan Renciberi, icra sırasında mensur kısımları ezgisiz, manzum kısımları ise saz eşliğinde ezgiyle nakletmiştir.

Renciberi'nin bu metninin birkaç ses ve kelime değişikliği dışında büyük oranda Ali Rıza Zihak tarafından yeniden yaratılan *Kan Turalı ve Selcan Destanı*'ndan alındığı tespit edilmiştir. Renciberi'nin bu yeniden yaratımının ilerleyen kısımlarında Kan Turalı, gözleri bağlı şekilde dört yılanla mücadele etmektedir. *Dede Korkut Kitabı*'nda bulunmayan bu mücadelenin sonradan Zihak tarafından eklendiği açıktır. Kan Turalı'nın yılanla mücadele etmesi, 1973 yapımı "Savulun Battal Gazi Geliyor" filminde Cüneyt Arkın'ın canlandırdığı Seyyit Battal'ın gözleri kör edildikten sonra yılanları ok ile öldürmesi sahnesiyle benzer yapıdadır (URL-1, Özdamar 2021: 186). Renciberi de bu mücadeleyi aynen yaratımına eklemiştir. Bu da gösteriyor ki yazılı gelenekte Zihak tarafından yeniden yaratılan Kan Turalı ve Selcan Destanı, Renciberi'nin sözlü gelenekte yeniden yarattığı Kan Turalı Destanı'nı etkilemiştir.

2.2.2. Âşık Cebrayil Halili: Deli Dumrul

1975'te Karadağ'ın Üzümdil bölgesinin Seyfer köyünde dünyaya gelen Âşık Cebrayil Halili, günümüzde Tebriz'de yaşamakta ve şiirlerinde "Cebi" ve "Cebrayil" mahlaslarını kullanmaktadır (Özdamar 2022b: 132-133).

İran Türkleri âşıklık geleneğinde Dede Korkut anlatmalarını yeniden yaratan isimlerden biri olan Âşık Cebrayil Halili, "Deli Dumrul" adlı âşık destanı yaratmış ve bunu sözlü olarak icra etmiştir (Özdamar 2021: 178).

Deli Dumrul adlı metinde Azrail tarafından öldürüleceğini düşünen Deli Dumrul'un eşiyle vedası, Âşık Cebrayil Halili tarafından şu şekilde şiirleştirilmiştir:

Duha Koca oğlı Delü Dumrul boyını beyan ider hanum hey	**Deli Dumrul**
Bilür-misin neler oldı Gök yüzinden al ḳanatlu 'Azrā'il uçup geldi Aḡca menüm göksümi başup ḳondı Ṭatlu menüm canumı alur oldı Babama vir didüm can vermedi Anama vir didüm can virmedi Dünye şirin can ṭatlu didiler, İmdi Yüksek yüksek ḳara ṭaḡlarum saña yaylaḳ olsun Şovuk şovuk şularım saña içit olsun Tavla tavla şahbaz atlarum saña binit olsun Dünlügi altun ban ivüm saña kölge olsun Aḡayılda aḡca ḳoyunum saña şölen olsun Gözün kimi ṭutar-ise Köñlüñ kimi sever-ise Sen aña varġıl İki oğlaçuġı öksüz ḳomaġıl (Ergin 2008: 182-183).	Ala gözlü nazlı dilber, Gol boynuma sal, men gedim. Bilir misen olub neler? Sen sağlıgla gal, men gedim. Azrayil canımı alır, Meni senden ayrı salır, Balalarım yetim galır, Hakkın et halal, men gedim. Anam gadamı almayır, Atam fikrime galmayır, Azrayil elden salmayır, Meni yola sal, men gedim. Senin olsun yaylaglarım, Serin sulu bulaglarım, Böyük, böyük otaglarım, Hem bu sirvet, mal; men gedim. Ayrılıgım olsa çetin, Get, kime var mehebbetin, Bir cüt oğlum emanetin, Emanetin al, men gedim (Halili 1. Video Kaydı, 00:09:21-00:12:01).

Metin 8: Alt metin (Duha Koca Oğlu Deli Dumrul) ve ana metin (Deli Dumrul) karşılaştırması.

Yukarıdaki metin Halili'nin icrası sırasında kaydedilen iki parça hâlindeki yaklaşık bir saatlik bir video kaydından deşifre edilmiştir. İcrada manzum parçalar saz eşliğinde, ezgili bir şekilde Halili tarafından söylenirken mensur kısımlar başka kişiler (erkek kahramanın konuşması bir erkek, kadın kahramanın konuşması ise bir kadın) tarafından seslendirilmiştir.

Halili'nin bu yeniden yaratması, birkaç ses değişikliği ve dörtlük sıralaması haricinde büyük oranda Hüseyin Mehemmedhani tarafından yeniden yaratılan Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'na benzemektedir. Bu da gösteriyor ki Âşık Cebrayil Halili de tıpkı Âşık Menaf Renciberi gibi yazılı gelenekte üretilen bir yeniden yaratmayı sözlü gelenekte nakletmiştir.

2.2.3. Âşık Selçuk Şehbazi: Dede Korkut Yaratımları

1962'de Miyane'ye bağlı Ağcakışlak'ta dünyaya gelen Âşık Selçuk Şehbazi, Âşık Avaz'dan ve Âşık Esed'dan çıraklık eğitimi almış ve 1988'de âşıklığa başlamıştır. İran'da kurduğu "Dede Korkud Âşıkları" adlı derneğin başkanıdır (Şehbazi 1392/2013: 63-65).

Görsel 8: Âşık Selçuk Şehbazi'nin Dirse Han Oğlu Boğaç adlı icrasından.

2006'da "Dirse Han Oğlu Boğaç" ve "Kazan Han" adlı metinleri âşık destanına uygun olarak yeniden yaratan Şehbazi'nin bu yaratımları icra edilirken video formatıyla Tahran'da kaydedilmiştir. Bu kayıt sırasında destanın manzum kısımları saz eşliğinde, ezgiyle anlatan Renciberi, mensur kısımları ise ezgisiz nakletmiştir (Özdamar 2021: 174-178, Şehbazi 1392/2013: 65).

Dirse Han Oğlu Boğaç adlı metinde yaralanan Boğaç'ın Hızır tarafından ziyareti, Âşık Selçuk Şehbazi tarafından şu şekilde nakledilmektedir:

Dirse Ḫan Oğlı Buğaç Ḫan	**Dirse Han Oğlu Boğaç**
Ana ağlamağıl, maña bu yaradan ölüm yoḳdur ḳorḥmağıl, boz atlu Ḫıżır maña geldi, üç kerre yaramı şığadı, bu yaradan saña ölüm yoḳdur ṭağ çiçeği anañ südi saña merhemdür didi (Ergin 2008: 90).	-Ana korhma, men ölmeyeceğem. Mene kimin ohu değdi özü bilir. Amma menim Hızır Peygamber geldi başım üstüne. Dedi sen ölmeyeceksen, sene derman da deyirem. -Oğul derman ne dediler? -Ana dediler kim ananun südü ile dağ çiçeğini anan katsa biribirine yarana vursa sen ölmeyeceksen (Şehbazi 3. Video Kaydı, 00:00:42-00:01:00).

Metin 9: Alt metin (Dirse Han Oğlu Boğaç Han) ve ana metin (Dirse Han Oğlu Boğaç) karşılaştırması.

Yukarıdaki metin Şehbazi'nin icrası sırasında kaydedilen üç parça hâlindeki yaklaşık bir buçuk saatlik bir video kaydından deşifre edilmiştir. Video kaydında Şehbazi'nin bu yeniden yaratımı kendisiyle birlikte başka âşıklarla birlikte icra edilmiştir. Bu da destanın diğer âşıklar tarafından da anlatılabildiğini göstermektedir.

Sonuç

Türk kültürünün önemli sahalarından biri olan İran'da *Dede Korkut Kitabı* ve içerisindeki destanlar, Türk şair ve âşıklar tarafından özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren incelenmeye ve bu eserden hareketle yeniden yaratım ürünleri verilmeye başlanmıştır.

Söz konusu bu yaratımlar, edebiyat kuramlarından olan metinler arasılık yaklaşımı ile incelenebilmektedir. Temel olarak edebî bir metnin kendinden önce kaleme alınmış başka bir metinle yapı, biçim, anlam ve konu itibari ile kurduğu her türlü ilişki olarak değerlendirilen metinler arasılıkta yer alan yeniden yaratım yöntemi sayesinde *Dede Korkut Kitabı* gibi eserler farklı dönemlerde, farklı şair veya âşıklar tarafından kendi dönemlerine uygun olarak yeniden üretilebilme şansı bulmuşlardır. Nitekim İran Türklerinin çeşitli şair ve âşıkları da bunu gerçekleştirmişlerdir. İran'daki bu yaratımların üretilmesinin şair ve âşıklar tarafından İran Türklerine kendi kültür, tarih ve kimliklerini göstermek ve anlatmak amacıyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

İran Türklerinde *Dede Korkut Kitabı* referans alınarak yeniden yaratmaların ilk olarak yazılı gelenekte üretildiği, daha sonraki dönemlerde ise sözlü geleneğe intikal ettiği veya âşıklar tarafından yeniden yaratıldığı ve sözlü olarak saz eşliğinde anlatıldığı tespit edilmiştir. Bu da İran Türkleri âşıklık geleneğinin aynı zamanda yazılı gelenekten de beslendiğinin bir kanıtıdır.

İran Türk edebiyatında Dede Korkut anlatmalarını ilk olarak Bulud Karaçorlu Sehend yeniden yaratmıştır. Sehend, *Sazımın Sözü I-II* ve *Kardaş Andı* adlı eserlerinde *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan 12 destanı Güney Azerbaycan Türkçesi ile yeniden yaratmıştır. Söz konusu bu eserlerde millî, tarihî ve bireysel duyguların etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Sehend bu eserlerinde ilgili destanları biçimsel dönüştürmeye tabi tutmuş veya koşuklaştırma yöntemini kullanarak metni yeniden yaratmıştır. Genel olarak bu yaratımlarında serbest tarz kullansa da yer yer sözlü gelenekteki gibi dörtlüklere ve beyitlere yer vermiştir. Ayrıca hece vezninin 4, 7, 8 ve 11'li kalıplarını da dörtlüklerinde kullanmıştır.

Bir diğeri *Uruz Han Hamasesi, Basat Han Hamasesi, Yegenek Han Hamasesi* ve *Segrek Han Hamasesi* adlı metinleri yaratan Hüseyin Feyzullahi Vahid'dir. *Uruz Han* ve *Basat Han Hamasesi*'nde mesnevi tarzı da olan ve aa, bb, cc şeklindeki kafiye yapısını kullanmış ve bu destanları biçimsel olarak dönüştürerek ilk kez mesnevi tarzında yeniden yaratmıştır. *Yegenek Han* ve *Segrek Han Hamasesi*'nde ise İran Türklerinin destan anlatma geleneğinde olduğu gibi bir âşık destanı formuna getirdiği metni manzum-mensur karışık bir yapıyla kurgulamıştır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki boyları âşık destanı şeklinde ilk kez yaratan Âşık Hüseyin Sai olmuştur. *Dede Korkud* adlı çalışmasında 12 destanı yeniden yaratan Sai'yi Hüseyin Mehemmedhani takip etmiş ve *Dede Korkut Boyları (Muasır Âşık Edebiyatına Uygun)* adlı eserinde yine tüm destanları anlamsal ve biçimsel dönüşümlerle İran Türkleri âşık destanı anlatma geleneğine uygun olarak yeniden yaratmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nın mesnevi tarzındaki bir diğer yeniden yaratımı da Mehemmed Ekberzade tarafından kaleme alınmıştır. *Dede Korkud Mesnevileri* adlı eserinde 12 destanı yeniden yaratan Ekberzade, metni aa, bb, cc kafiye biçimiyle kurgulamıştır.

Yazılı gelenekte yeniden yaratılan eserlerden biri de Ali Rıza Zihak'a aittir. 2014'te yayımladığı "Kan Turalı ve Selcan Dastanı" adlı eserinde Zihak, bu metni âşık destanı formuyla üretmiştir.

Dede Korkut destanlarının İran Türkleri sözlü geleneğindeki yeniden yaratımları âşıklar tarafından gerçekleşmiştir. Âşık Menaf Renciberi "Kan Turalı Destanı"nı, Âşık Cebrayil Halili "Deli Dumrul"u ve Âşık Selçuk Şehbazi ise "Dirse Han Oğlu Boğaç" ve "Kazan Han" adıyla bu metinleri âşık destanı şeklinde, bazı kısımları koşuklaştırma yöntemi kullanarak ve diğer kısımları ise nesir olarak nakletmişlerdir.

Bu eserlerin incelenmesi, yazılı geleneğin ilk ürünlerinin serbest tarza yakın bir biçimde ortaya çıktığını; ancak zamanla dörtlük yapısı, hece ölçüsü ve kafiye düzeni gibi Türk halk şiirinin karakteristik biçimsel unsurlarına yönelerek geleneksel tarzın hâkimiyetini pekiştirdiğini görülmektedir. Sözlü gelenekteki yeniden yaratımlar ise yazılı gelenekteki yeniden yaratımlardan etkilenmelerine rağmen âşık destanı formatında icra edildikleri ve bu metinlerin âşıklar tarafından saz eşliğinde icra edildikleri tespit edilmiştir. Sazla icra edilen bölümlerin ezgilerinin İran Türkleri âşık muhitinin âşık havaları olduğu ve bu âşıkların gelenekte var olan ezgileri kullanarak ilgili dörtlükleri seslendirdikleri görülmüştür.

Aşağıda İran Türkleri arasında *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan destanların yeniden yaratılması ile ilgili veriler, çeşitli grafiklerde gösterilmiştir. Bu grafiklerin ilkinde üretilen ilgili metinlerin yıllara göre dağılımları, ikincisinde hangi yaratıcının hangi metni yarattığı ve son olarak üçüncüsünde ise yaratılan destanlarının sayısal değerleri gösterilmiştir.

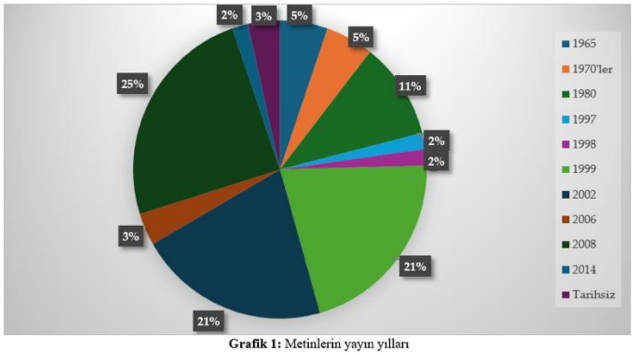

Grafik 1: Metinlerin yayın yılları

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında tespit edilen en önemli sonuç, Pehlevi döneminin Türkler üzerinde uyguladıkları siyasi ve kültürel baskının yayınlarda hissedilmesidir. Bulud Karaçorlu Sehend'in ilk yayınların 1965-1970'li yıllarda kaçak olarak yapılması bu baskının bir sonucudur. 1979'da gerçekleştirilen İran İslam Devrimi'yle birlikte İran Türklerinin Türkçe eser yayımlama serbestliği ile birlikte Türkçe yayımlanan birçok eserde olduğu gibi Dede Korkut ile ilgili eserlerde de önemli ölçüde artış söz konusudur.

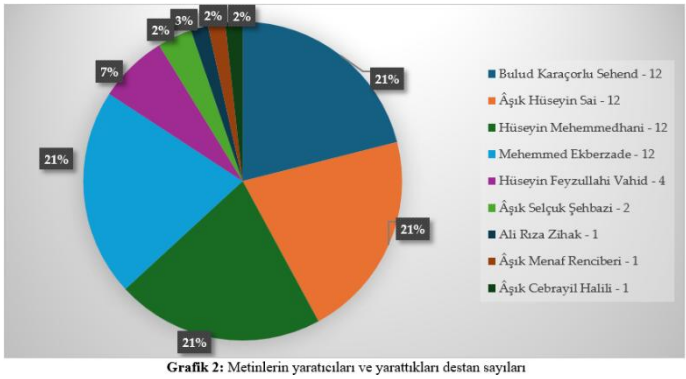

Grafik 2: Metinlerin yaratıcıları ve yarattıkları destan sayıları

Metinlerin yaratıcıları ile ilgili ilk tespit, bu yaratıcıların başta Türkçe olmak üzere kültürel olarak millî hassasiyetlerinin olduğu görüşüdür. Bulud Karaçorlu Sehend'den başlamak üzere Hüseyin Feyzullahi Vahid, Ali Rıza Rıza Zihak ve Âşık Cebrayil Halili'ye kadar birçok yaratıcının İran Türklerinin giriştikleri bağımsızlık hareketine katıldıkları bilinmektedir. Burada âşıkların üretiminde İran Türkleri destancılık geleneği ile ilgili bir bilginin tekrarlanması gerekmektedir. Bu da İran Türkleri âşıklarında hâlâ yeni destan veya hikâyelerin tasnif etmeye devam ettiğidir. Yaratıcı-dinleyici (tüketici) ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde dinleyicilerin yeni metinler dinlemek istemeleri yaratıcıları yeni tasniflere zorlamaktadır. Yaratılan eserlerden birkaçı da Dede Korkut destanları olmuştur.

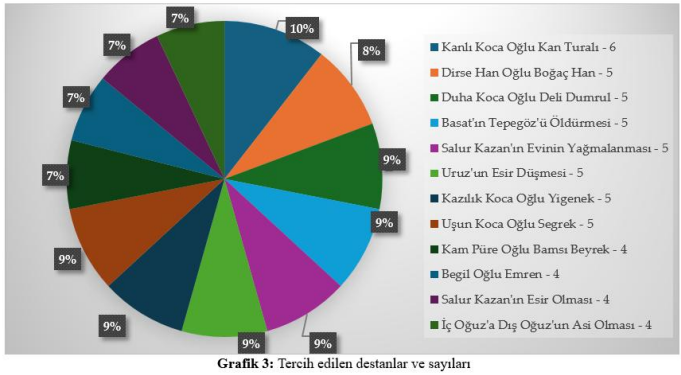

Grafik 3: Tercih edilen destanlar ve sayıları

Son grafikte de görüldüğü üzere İran Türklerindeki Dede Korkut anlatmalarının yeniden yaratımlarında 12 destanın da kullanıldığı ve bunların sırasıyla "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı" "Dirse Han Oğlu Boğaç Han", "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul", "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi" ve "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" adlı destanlarının tercih edildiği görülmektedir.

Sonuç olarak değerlendirmek gerekirse İran Türkleri yazar, şair ve âşıkların hem yazılı hem de sözlü gelenekte ürettikleri metinlerde Dede Korkut destanlarından önemli

ölçüde etkilendikleri ve bu destanları İran'daki Türklerinin sosyal ve kültürel faaliyetlerinde veya millî kimliğin hem inşasında hem de sürdürülmesinde önemli bir kaynak olarak gördükleri söylenebilir. Bu da İran Türklerinde millî kimliğin inşası ve yaşatılmasında *Dede Korkut Kitabı*'ndaki destanların kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abbasi, Kazım ve Melikzade Dilmekanî, Tohid. *Salmas Âşık Geleneğine Bir Bahış*. Urmiye: İntişarat-ı Ayna. (1393/2014)
Adıgüzel, Sedat. *Modern Azerbaycan Edebiyatında Dede Korkut (Metinlerarası Çözümlemeler).* Erzurum: Fnomen Yayınları. 2019.
Ağca, Ferruh. *Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması (Metin-Dizin)*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları. 2025.
Akelma, Şeyma. *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Pay Püre Oğlu Bamsı Beyrek*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi., Yayımlanmamış. 2024.
Akpınar, Yavuz. "Bulud Karaçorlu Sehend ve Bazı Şiirleri". *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi.* (13). (1985): 379-399.
Akpınar, Yavuz. *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 1994.
Aktulum, Kubilay. *Metinlerarasılık / Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları. 2011
Alyılmaz, Cengiz ve Alyılmaz, Semra. "İbrahim Koca ve Dede Korkut Oğuznameleri'nin Bursa Nüshası Üzerine". *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*. 3(4). (2022): 275-324.
Azizî Haray, Menuçehr. *Âşıklar*. C 1, Yy. 1376/1997.
Azmun, Yusuf. *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması / Soylamalar ve İki Yeni Boy İle Türkmen Sahra Nüshası / Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kutlu Yayınevi. 2019.
Başoğlu, Ali Selami. "Güney Azerbaycan Şairi Bulud Karaçorlu (Sehend)Nun Nazmında Dil Özellikleri (Transkripsiyonlu Metin, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi ve Seçme Sözcük)". Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi. 2009.
Bülbül, Didem. *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Dirse Han Oğlu Boğaç Han*. Doktora Tezi. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi. 2026.
Çimen, Musa . *Bamsı Beyrek Hikâyesi'nin Türkiye Varyantları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. 2004.
Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması-Tıpkıbasım. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları. 2022.
Diriöz, Meserret. "Sehend, Bulud Karaçorlu". *Türk Ansiklopedisi* (C. XXVIII). Ankara: MEB Basımevi. 1980.
Duman, Mustafa. "21. Yüzyılda Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Yeni Yönelimler: Tespitler ve Öneriler". *Sosyal Bilimler Dergisi*. (60). (2022):254-267.
Edis Aydoğan, Sahra İpek. *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu*. Doktora Tezi. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi. 2019.
Ekberzade, Mehemmed. "Dede Korkud Mesnevileri'ne Bahış". *Varlıq*. (139). (1387a/2008a): 44-46.
Ekberzade, Mehemmed. *Dede Korkud Mesnevileri (2 Cilt)*. Hoy: İntişârât-ı Mehr Emir'ul Muminin. 1387b/2008b.
Ekici, Metin. "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük". *Millî Folklor*. (52). (2001): 50-59.
Ekici, Metin. *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 1995.
Ekici, Metin. *Dede Korkut Kitabı-Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası-Soylamalar ve 13. Boy: Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi / Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 2019.
Əliyeva, Qəndab Haqverdi. *XIX-XX. Əsr Güney Azərbaycan El Şairleri (Antologia)*. Bakü: Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları. 2024.
Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile).* Ankara: TDK Yayınları. 2008.
Ertürk, Solmaz. *Metinlerarasılık Kuramı Bağlamında Enver Behnan Şapolyo'nun Dede Korkut Anlatıları*. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi. 2025.
Feyzullahî Vahid, Hüseyin. *Basat Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsi Nağılı)*. Tebriz: İntişarat-ı Aşina. 1377/1998.
Feyzullahî Vahid, Hüseyin. *Segrek Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsi Nağılı)*. Tebriz: İntişarat-ı Yârân. 1387a/2008a.
Feyzullahî Vahid, Hüseyin. *Uruz Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsi Nağılı)*. Tebriz: İntişarat-ı Aşina. 1376/1997.
Feyzullahî Vahid, Hüseyin. *Yegenek Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsi Nağılı)*. Tebriz: İntişarat-ı Yârân. 1387b/2008b.
Gökyay, Orhan Şaik. "Dede Korkut". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2011.
Gücüyeter, Bahadır. "İran Türk Hikâye ve Romanında Dede Korkut'un İzleri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.* 15(2). (2015): 89-94.
Güvenç, Ahmet Özgür. *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Tepegöz (1923-2018).* İstanbul: Ötüken Yayınları. 2019.
Halili, Âşık Cebrayil, 1. Video Kaydı (Fazıl Özdamar Arşivi).
Kafkasyalı, Ali. *İran'da Türk Âşıkları ve Millî Kimlik*. Erzurum: Eser Ofset. 2007.
KK1: Mehemmed Ekberzade (Nasih Köhneseherli), 1953 Doğumlu, yazar ve şair. Derleme 7 Mayıs 2019'da telefon görüşmesi ile yapılmıştır.
Kobotarian (Azeroğlu), Nabi ve Azizpour, Roghaiyeh. "Tebriz'de Yayınlanan Azerbaycan Türkçesinde Bir Dergi 'Dede Korkut Dergisi'". *Folklor/Edebiyat*. 26(102). (2020): 425-434.

Kristeva, Julia. Sèméiotiké: *Recherches Pour Une Sémanalyse*. Paris: Seuil. 1969.
Mehemmedhani-Güneyli, Hüseyin. *Dede Korkut Boyları (Muasır Âşık Edebiyatına Uygun*). Tahran: İntişârât-ı Endişe-i Nov. 1381/2002.
Mehemmedhani-Güneyli, Hüseyin. *Dede Korkut Kitabı (Dresden Nüshası Üzerinde)*. Tahran: İntişârât-ı Endişe-i Nov. 1378a/1999a.
Mehemmedhani-Güneyli, Hüseyin. *Dede Korkut Kitabı'nda Sözler-Adlar*. Tahran: İntişârât-ı Endişe-i Nov. 1378b/1999b.
Məmmədli, Pərvanə. *Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri*. Bakü: Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları. 2015b.
Məmmədli, Pərvanə. *Cənubi Azərbaycan: Ədəbi Şəxsiyyətlər, Portretlər* I. Hissəi. Bakü: Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları. 2015a.
Məmmədova, Almaz. "Bulud Qaraçorlu Səhənd". *Müasir Azəerbaycan Ədəbiyyatı Dərslik Cild II*. Bakü: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Yayınları. 2007.
Mocazi (Aslan), Ebdüleli. "Möellif Barede". *Dede Korkut Boyları*. Tahran: Orhun Yayınevi. 2011.
Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*. çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
Ousalou, Esmail Madadi. "Bulud Karaçorlu Sehend'in Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi. 2003.
Özay, Yeliz. *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 2007.
Özdamar, Fazıl. "CEBİ/CEBRAYİL/Cebrayil Halilî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. C. 4, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları. 2022b: 132-133.
Özdamar, Fazıl. "Dede Korkut Kitabı Hakkında İran'da Yayımlanan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 19(2). (2019): 403-419.
Özdamar, Fazıl. "Hüseyin Feyzullahî Vahid'in Yeniden Yarattığı Bir Destan: Basat Han". *5. Uluslararası Dede Korkut Türk Kültürü, Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*. Bakü: Farabi Yayınevi. 2022a: 206-229.
Özdamar, Fazıl. "İran Türklerinde Yeniden Yaratılan Bir Destan: Kan Turalı ve Selcan Destanı". *4. Uluslararası Dede Korkut Türk Kültürü, Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*. Bakü: Farabi Yayınevi. 2021: 174-203.
Özdamar, Fazıl. "MAHMUDOĞLU/VERDANLI/Menaf Renciberî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. C. 11, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları. 2022c: 342-344.
Özdamar, Fazıl. "Sözlü ve Yazılı Gelenek İlişkisi Bağlamında Dede Korkut Anlatmalarının Yeniden Yaratılmasına Bir Örnek: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu". *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası.* İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası. 2015: 1075-1098.
Özdamar, Fazıl. "Tebrizli Âşık Hüseyin Saî Tarafından Yeniden Yaratılan Bir Destan: Boğaç Han". *Uluslararası Dede Korkut Sempozyumu (Dede Korkut: Mit ve Tarihî Gerçeklik)*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları. 2023a: 181-202.
Özdamar, Fazıl. *İran Türklerinde Köroğlu Destanı (Gelenek, Bilimsel Birikim, İnceleme ve Metinler)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 2023b.
Özdamar, Fazıl. *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali (Ali Feyzullahî Vahid)*. Ankara: Berikan Yayınevi. 2014.
Renciberi, Âşık Menaf, 1. Video Kaydı (Fazıl Özdamar Arşivi).
Saî, Hüseyin. *Dede Korkut Boyları-Şiirler*. Tebriz: Yy. 1378/1999.
Saî, Hüseyin. *Zer Kadrini Zerger Biler*. Tebriz: İntişarât-ı Nebati. 1393/2014.
Sakaoğlu, Saim. *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar I (İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1998.
Sehend (Karaçorlu), Bulud. *Dedem Korkud'un Dilinden Sazımın Sözü I.* (haz. Dursun Yıldırım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2002a.
Sehend (Karaçorlu), Bulud. *Dedem Korkud'un Dilinden Sazımın Sözü II.* (haz. Dursun Yıldırım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2002b.
Sehend (Karaçorlu), Bulud. *Dedem Korkud'un Dilinden Kardaş Andı I.* (haz. Dursun Yıldırım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2002c.
Sehend (Karaçorlu), Bulud. *Dedem Korkud'un Dilinden Kardaş Andı II.* (haz. Dursun Yıldırım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2002ç.
Sehend (Karaçorlu), Bulud. *Sazımın Sözü (Dedemin Kitabı)*. Tebriz: İntişarat-ı Şems. 1359/1980.
Shahgoli, Nasser Khaze vd. "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 16(2). (2019): 147-379.
Shamsizadehmaleki, Maliheh. "Urmiye Âşıklık Geleneği ve Âşık Garip Hikâyesi İncelemesi". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. 2014.
Şehbazi, Âşık Selçuk, 3. Video Kaydı (Fazıl Özdamar Arşivi).
Şehbazi, Selçuk. *Âşık Edebiyatı*. Tahran: Perdis-e Daniş. 1392/2013.
Türkyılmaz, Dilek. "Üç Eser: Haydar Baba'ya Selam, Sazımın Sözü, Qardaş Andı". *Türkbilig*. (6). (2003): 186-188.
URL-1: "Savulun Battal Gazi Geliyor". Erişim Tarihi: 25.05.2025. https://www.sinematurk.com/film/2079-battal-gazi-geliyor/
Zihak, Ali Rıza. "Azeri Yazar ve Araştırmacı Doktor Hüseyin Feyzullahî Vahid'in Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme". (1388/2009). https://maral65.blogsky.com/1394/06/02/post-23/. Erişim Tarihi: 20.06.2022.
Zihak, Ali Rıza. *Hoy Âşıkları*. Hoy: Avrın Dergisi. 1382/2003.